

Sammanfattning

Samhällsekonomi och arbetsmarknad

Återhämtningen i svensk ekonomi 2010 blev kraftig och BNP beräknas ha ökat med cirka 5,5 procent – mer än i något annat EU-land. Flera faktorer bidrog till den starka utvecklingen. Exporten ökade kraftigt i takt med den globala konjunkturuppgången, samtidigt som den inhemska efterfrågan med stimulans av låga räntor utvecklades starkt. Sysselsättningen vände upp tidigare än väntat, även i de branscher som drabbades hårdast under finanskrisen. Till en början ökade framför allt de tidsbegränsade anställningarna, men efter hand vände också de fasta jobben upp. Förbättringen på arbetsmarknaden medförde en tydlig nedgång i arbetslösheten i flertalet arbetslöshetskassor. Nivåerna ligger dock alltså betydligt högre än före finanskrisen. KPI-inflationen blev i genomsnitt drygt 1 procent under 2010, men steg till drygt 2 procent i slutet av året, främst på grund av Riksbankens räntehöjningar.

Trenden med färre antal LO-medlemmar höll i sig under såväl 2009 som 2010, medan medlemmarna i TCO och Saco blev fler. Kollektivavtalens täckningsgrad uppgick till cirka 90 procent 2009, vilket är en minskning med 3–4 procentenheter jämfört med 2005. Den fackliga organisationsgraden ändrades inte nämnvärt mellan åren 2008 och 2010 utan låg kvar på 71 procent. Sedan mitten av 1990-talet har dock organisationsgraden sjunkit tydligt. På arbetsgivarsidan har organisationsgraden däremot varit påfallande stabil.

Konkurrenskraften

Arbetskraftskostnaderna i Sverige ökade mer än i omvärlden under 2008 och 2009. Samtidigt försvagades produktiviteten mer än i konkurrentländerna vilket sammantaget gjorde att kostnaden per producerad enhet ökade snabbare i Sverige än i omvärlden. Den kraftiga försvagningen av kronan under 2009 innebar dock att konkurrenskraften ändå stärktes något detta år. Utvecklingen under 2010 var delvis den omvända mot 2009. En snabbare ökning av produktiviteten i Sverige än i konkurrentländerna motverkades av kronans återhämtning vilket sammantaget innebar att konkurrenskraften åter försvagades under 2010. Sett över en längre tidsperiod framstår emellertid den svenska konkurrenskraften som fortsatt god.

Även om arbetskraftskostnaderna i Sverige ökat något mer än i EU och euroområdet har skillnaden trendmässigt minskat över tiden. I spåren av finanskrisen ökade dock skillnaden återigen när arbetskostnaderna bromsade in kraftigt i omvärlden, medan anpassningen i löner gick långsammare i Sverige som en följd av att de förhållandevis höga avtalen från 2007 års avtalsrörelse fortfarande gällde under 2009 och en bit in i 2010.

Det bör också påpekas att tolkningen av den internationella lönestatistiken såväl 2009 som 2010 försvårats av de omfattande arbetstidsförkortningar som genomförts runtom i Europa som en följd av den ekonomiska krisen. Förkortningar av arbetstiden utan motsvarande minskning av utbetald lön har delvis hanterats olika i statistiken i olika länder.

Under 2009 blev inflationen i Sverige, mätt med det EU-harmoniserade måttet, där räntekostnader inte ingår, för första gången på många år väsentligt högre än

i EU och euroområdet. Orsaken var bl.a. den kraftiga försvagningen av kronan, vilket fördröade importen, samt de senaste årens fallande produktivitet. I takt med att kronan stärktes och produktiviteten återhämtade sig föll också inflationen tillbaka i Sverige och hamnade åter lägre än i EU 2010.

Efter kronans kraftiga försvagning under finanskrisen skedde en successiv återhämtning under senare delen av 2009 och under 2010. Därmed stärktes kronan i genomsnitt nästan lika mycket 2010 som den försvagades 2009, d.v.s. med knappt 10 procent. Skulle kronan ligga kvar på de nivåer som uppnåddes kring årsskiftet 2010/2011 under resten av 2011 innebär det att den kommer att förstärkas ytterligare med cirka 5 procent i genomsnitt jämfört med 2010. Den starka kronan kan därmed komma att utgöra en press på konkurrenskraften även under 2011.

Lönestatistik

Löneökningstakten enligt den månatliga konjunkturlönestatistiken fortsatte att dämpas under loppet av 2010, när nya och lägre avtal började gälla för större delen av arbetsmarknaden. Den hittills uppmätta löneökningstakten för 2010 (januari–oktober) uppgår till historiskt låga 2,4 procent såväl för hela ekonomin som för näringslivet. Tillkommande retroaktiva löner kommer i första hand att höja utfallen i kommunerna. I näringslivet har cirka 70 procent av de anställda fått ut löner enligt de nya avtalen och där bedöms de preliminära utfallen komma att höjas i mindre utsträckning.

Under det senaste året har löneutvecklingen enligt konjunkturlönestatistiken och den som beräknats utifrån *nationalräkenskaperna (NR)* skiljts sig åt kraftigt. Löneutvecklingen enligt NR är väsentligt lägre än enligt konjunkturlönestatistiken 2010. Skillnaden beror i första hand på förändringar i arbetstiden som i hög grad är relaterade till den ekonomiska krisen. Det gäller t.ex. semesteruttag och arbetstidens förläggning som får olika genomslag i de bägge måtten. Skillnaden är särskilt stor för industrin där också effekterna av krisavtalen bidrar till differensen mellan de två statistikkällorna.

Reallönerna bedöms ha stigit med drygt 1 procent 2010, vilket var väsentligt lägre än 2009. Orsaken var såväl lägre nominella löneökningar som högre inflation. Över en längre period, 1996–2010, har reallönerna stigit med i genomsnitt cirka 2,5 procent per år. Räknat med 1995 som basår har reallönerna därmed ökat med cirka 45 procent.

I en särskild analys jämförs löneökningstakten mellan *olika sektorer* med några olika mått. Analysen visar att skillnader i löneökningstakt mellan sektorerna minskar om statistiken korrigeras för strukturella effekter, som t.ex. en ändrad sammansättning av arbetskraften. Detta har gjorts dels genom en s.k. SÅYA-rensning, dels genom att beräkna löneförändringar för identiska individer. Dessa bägge mått är de bäst lämpade när man vill jämföra löneökningstakten mellan sektorer som direkt följd av löneförhandlingar.

Arbetsmarknadslagstiftning m.m.

Under 2010 trädde ändringar i lagstiftningen i kraft på två områden. Det gällde dels ändringar med anledning av EG-domstolens beslut i Laval-målet, dels ändringar i semesterlagen.

EG-domstolen utslag i Laval-målet visade att delar i den svenska lagstiftningen om rätten för svenska fackliga organisationer att vidta stridsåtgärder mot utländska företag inte stod i överensstämmelse med EG-rätten. I syfte att harmonisera det svenska regelverket med EG-rätten har nya fredspliktsregler införts genom ändringar i lagen om utstationering av arbetstagare (utstationeringslagen) och medbestämmandelagen. Ändringarna trädde i kraft den 15 april 2010.

Som ett led i regeringens arbete med att minska företagens administrativa börda ändrades semesterlagen på flera punkter. Ändringarna trädde i kraft den 1 april 2010.

Förhandlingar

Under 2010 skulle cirka 3,3 miljoner anställda få nya löner när ungefär 550 avtal löpte ut. Upptakten till avtalsrörelsen påverkades i hög grad av den ekonomiska krisen. Det osäkra ekonomiska läget och de skilda förutsättningarna mellan olika branscher och avtalsområden innebar också att det fanns olika meningar om t.ex. avtalsperiodens längd. Arbetsgivarsidan yrkade på nollavtal på central nivå med hänvisning till den allvarliga krisen i industrin och låga avtal i omvärlden. LO:s rekommendation om gemensamma krav innehöll löneökningar med minst 620 kronor per månad och heltidsanställd med ett lägsta utrymme på 2,6 procent räknat på avtalsområdets genomsnittsförtjänst. LO:s yrkanden innefattade även en låglönesatsning och en reglering av rätten till inhyrning av personal från bemanningsföretag när uppsagda arbetstagare har företrädesrätt till anställning.

Förhandlingarna inom *industrin* gick relativt trögt inledningsvis, bl.a. som en följd av blockeringar i bemanningsfrågan. Den 20 mars slöts dock det första avtalet på industrins område. Parter på arbetsgivarsidan var Teknikarbetsgivarna och Industri- och KemiGruppen och på arbetstagersidan Unionen och Sveriges Ingenjörer. Avtalet gav 2,6 procents löneökning på 18 månader, d.v.s. motsvarande cirka 1,75 procent räknat över en 12-månadersperiod, och hade en tydlig ”baktung” profil. Knappt en vecka senare slöt Industrifacket Metall sina första avtal som gav 3,2 procent på 22 månader, d.v.s. kostnadsmässigt i linje med de första tjänstemannaavtalen. Därmed hade också normen för resten av arbetsmarknaden satts.

Ytterligare några veckor senare blev en uppgörelse inom *detaljhandeln* klar, vilken kom att få stor betydelse för andra kvinnodominerade låglöneområden. Löneökningarna i det tvååriga avtalet uppgick till 4,7 procent, men olika kostnadsreducerande åtgärder, som mindre höjning av lägstlöner, medförde att avtalet kostnadsberäknades till 3,85 procent. Motsvarande ”byteshandel” gjordes senare på många andra områden där löneökningarna översteg industrinormen. Avtalen inom *offentlig sektor* följde i stort sett den etablerade normen men hade inte en ”baktung” profil till skillnad från många av avtalen inom den privata sektorn. Sammantaget blev resultatet av avtalsförhandlingarna en tydlig nedväxling i löneökningstakten jämfört med föregående avtalsperiod.

Lösningar av bemanningsfrågan varierade. En förstärkt kollektivavtalad rätt till återanställning med kompletterande regler om inhyrning var ett sätt att lösa frågan på. Förstärkt facklig förhandlingsrätt med skiljenämnd som avgör om

ett förfarande strider mot återanställningsrätten var en annan variant. På en del områden konstaterade parterna att det inte fanns något behov av att skriva in regler i avtalen, varför sådana kom att saknas helt. På andra områden reglerades frågan, men samtidigt uttalades att inhyrning av arbetskraft inte var något problem.

Löneavtalskonstruktioner

Resultatet av 2010 års förhandlingar innebar en förskjutning mot ett större inslag av lokal lönebildning. Det rörde sig främst om ett frångående av individgarantier i de centrala avtalen liksom en ökad grad av dispositivitet, framför allt i lönefrågor men även i viss mån rörande arbetstid. På statens område är nu avtalen helt utan individgarantier och i kommuner och landsting är det, med smärre undantag, enbart Svenska Kommunalarbetareförbundets avtal som innehåller individgarantier (100 kr/år).

Avtalskonstruktionernas fördelning efter sektor

Avtalskonstruktion	Andel anställda i procent sektorvis			
	Privat	Staten	Kommuner och landsting	Samtliga sektorer
1. Lokal lönebildning utan centralt angivet utrymme	6	38	5	8
2. Lokal lönebildning med stupstock om utrymmets storlek	9	62	40	25
3. Lokal lönebildning med stupstock om utrymmets storlek och någon form av individgaranti	1			1
4. Lönepott utan individgaranti	12		54	7
5. Lönepott med individgaranti alt stupstock om individgaranti	43			43
6. Generell utläggning och lönepott	18			10
7. Generell utläggning	11		1	6

Inom den privata sektorn har de lokala parterna möjlighet att påverka löneutrymmet och/eller dess fördelning för 89 procent av de anställda. (Avtalskonstruktionerna 1–6 ovan). Andelen är högre för tjänstemän än för arbetare. En stor del av dessa avtal har någon form av individgaranti vilket begränsar de lokala parternas handlingsfrihet vad gäller fördelning av löneutrymmet. Individgarantin inom några områden är konstruerad som en avstämning i efterhand, vilket innebär att de lokala parterna inom dessa områden har frihet att fördela löneutrymmet vid lönerevisionstillfället. För resterande 11 procent inom privat sektor har de lokala parterna ingen möjlighet att påverka fördelningen av löneutrymmet, d.v.s. hela ökningen bestäms i det centrala avtalet.

Inom offentlig sektor har de lokala parterna möjlighet att påverka löneutrymmet och dess fördelning för nästan samtliga anställda.

Avtal i rätt tid

En uttalad målsättning i Industriavtalet och andra avtal om förhandlingsordning är att avtal ska träffas innan föregående avtal löper ut. Jämfört med tidigare avtalsrörelser blev färre avtal klara i tid under 2010 års avtalsrörelse. Detta kan delvis förklaras med att industrins förhandlingar drog ut på tiden och att det

dröjde innan det fanns någon norm för övriga parter. En bidragande orsak var att bemanningsfrågan delvis blockerade förhandlingarna. Den gällde främst LO-förbundens krav på regler om anlitande av bemanningsföretag under tid när uppsagda arbetstagare har företrädesrätt vid återanställning. Dessutom löpte ovanligt många avtal ut samtidigt, nämligen den sista mars.

Avtalsperiodens längd

Avtalsperiodens längd varierar avsevärt. Den vanligaste perioden är två år, men industrins avtal är kortare – 18 eller 22 månader och Byggavtalet slöts på 35 månader men där ska lönerna för det tredje avtalsåret ytterligare hanteras i centrala förhandlingar. Inom kommuner och landsting gäller de flesta avtalen för 25 månader. För t.ex. Ledarnas löneavtal liksom för överenskommelsen mellan Arbetsgivarverket och Saco-S gäller tillsvidareavtal.

De första tjänstemannaavtalen i industrin löper ut redan den sista september 2011 och merparten av övriga avtal inom industrin går ut den sista januari 2012. En rad stora överenskommelser som t.ex. detaljhandelsavtalet går ut den sista mars 2012 och en månad senare löper avtalet mellan Sveriges Kommuner och Landsting, SKL och Arbetsgivarförbundet Pacta med bl.a. Svenska Kommunalarbetareförbundet ut.

Jämställdhet

Medlingsinstitutet har i uppdrag att analysera löneutvecklingen ur ett jämställdhetsperspektiv. Löneskillnaden mellan män och kvinnor 2009 var 14,8 procent, d.v.s. kvinnor hade 85,2 procent av mäns lön. Om man tar hänsyn till skillnader i yrke, sektor, utbildning och arbetstid blir löneskillnaden cirka 5,5–6 procent beroende på vilken statistisk metod som används. Under perioden 2005–2009 minskade löneskillnaderna mellan män och kvinnor såväl i privat som offentlig sektor.

Avtalsrörelserna 2004 och 2007 resulterade överlag i att avtalen i olika avseenden tillfördes skrivningar som syftar till att åstadkomma en lönesättning som är sakligt motiverad och fri från diskriminering. När 2010 års avtalsrörelse summeras kan konstateras att avtalen ändrats i mycket liten utsträckning i de delar som handlar om jämställda löner. Däremot har det inrättats nya arbetsgrupper och påbörjats partsgemensamma projekt. Gemensamt för dessa är en ambition att främja jämställdhet i arbetslivet. Samma ambition finns också för en programgrupp inom industrin och för den nämnd som ska inrättas inom den kommunala sektorn.

Medling m.m.

2010 års avtalsrörelse har varit den mest omfattande under 2000-talet. Förbundsavtalen på hela den offentliga sektorn har – med något undantag – omförhandlats liksom de flesta avtalen inom den privata sektorn. Medlingsinstitutet har utsett särskilda medlare i 27 avtalsförhandlingar mellan förbundsparter, vilket är något färre än i 2007 års avtalsrörelse. I 16 av de 27 tvisterna utfärdades varsel om stridsåtgärder, varav 7 verkställdes. Dessutom förkom varsel inom områden med förhandlingsordningsavtal i 8 fall och där ett ledde till konflikt, nämligen strejken inom massa- och pappersindustrin. Av de sammanlagt 8 varsel som trädde i kraft svarade transportområdet för hälften. Fyra var inom avtalsområden med god eller hög genomsnittlig lön.

2010 förlorade Sverige närmare 29 000 arbetsdagar till följd av arbetsnedläggelser i samband med förbundsförhandlingar. Av dessa är 26 450 hänförliga till strejken inom massa- och pappersindustrin. Utanför Industriavtalet var det färre än 2 500, vilket är det lägsta antalet under de senaste stora avtalsrörelserna. Några s.k. vilda strejker har inte förekommit. Vid en internationell jämförelse har Sverige mycket få förlorade arbetsdagar till följd av konflikter.

Medlingsinstitutet kan skjuta upp en varslad stridsåtgärd under högst 14 dagar. Denna möjlighet har använts mycket sparsamt under åren. I årets avtalsrörelse uppsköt Medlingsinstitutet en av Svensk Pilotförening varslad sympatiåtgärd.

Lokala medlingsärenden

För medling i lokala tvister har Medlingsinstitutet till sitt förfogande fem fasta medlare med varsitt geografiskt verksamhetsområde. De handlägger i första hand tvister mellan ett fackförbund och en enskild arbetsgivare om tecknande av kollektivavtal, s.k. hängavtal. Under 2008 kunde noteras en dramatisk minskning av sådana tvister. Även om en mindre ökning har skett under 2009 och 2010 ligger alltså antalet *avtalstvister* (17 under 2010) på en historiskt låg nivå och betydligt under genomsnittet för 2000-talet. Trots att varsel om stridsåtgärder är regel i de lokala tvisterna om tecknande av kollektivavtal, har ett fåtal varsel trätt i kraft eftersom tvisterna vanligtvis får sin lösning under varseltiden. Sett till det totala antalet kollektivavtalsanslutningar, som årligen sker på den svenska arbetsmarknaden, tillkommer en försvinnande liten del efter varsel och medling.

Huvuddelen av de registrerade lokala ärendena kan tillskrivas Sveriges Arbets Centralorganisation (SAC) Syndikalisterna. SAC svarade under 2010 för drygt 70 procent av *samtliga varsel* (45 av totalt av 62 under 2010). Inte någon av dessa tvister handlade om tecknande av kollektivavtal om löner och allmänna anställningsvillkor. En stor del av varslen gällde indrivningsblockader, men varsel och stridsåtgärder utnyttjades även som påtryckningsmedel i andra tvister. SAC:s ärenden föranleder normalt inga medlingsinsatser.